

Še bi se dalo napisati nekaj zgodovinsko zanesljivih strani. Če preskočim politično zgodovino, kulturni razvoj, gospodarski napon Poetovione, in le naštejemo dogodke, ki so bili važni za mesto: triumfalni pohod Septimija Severa leta 193 skozi Poetoviono v Rim, boje Maksimina Tračana v letih 236—238, uzurpacije panonskih generalov Ingenua in Regaliana v letih 258/260, težke boje vladarja Gallijena v Panoniji, ekonomski zlom balkanskih in srednjeevropskih pokrajin, naraščajočo zavest armade o svoji centralno politični vlogi, je jasno, da je snov bogata. Nemirno tretje stoletje, ko so že mnoga znamenja kazala na propad, je pustilo veliko sledov celo v napisih Poetovione, ki jih imamo od bežnih zaobljub bogovom človeka v skrajni stiski in strahu do mogočno formuliranih plakatnih napisov raznih avtoritativcev. Z vsem tem pa je hodil z roko v roki moralni propad in prav zaradi njega opazujemo v poetovinskem arheološkem gradivu tako močan reakcijski sunek orientalskih, moralo in transcendenco poudarjajočih religij. V opisanih razmerah 3. stoletja so jeli seveda prevladovati nepošte-

nost, koristlovje, gospodarski propad, črna borza, protekcija, preki sod in pohlep.

Kdo je proti temu nastopil? Tisti, ki je vse to in podobno doživljal na lastni koži, tisti, ki je bil rojen sredi tega kaosa, tisti, ki se s temi danostmi od mladosti ni mogel sprijazniti. To je bil Dioklecijan iz Dalmacije. To je bil Konstantin Veliki iz Niša.

Nekajkrat krvavo prekinjeno življenje Poetovione v 4. stoletju — boj za primat med Konstancijem II. in Magnencijem na Ptujskem polju 352., boj med Teodozijem Velikim in Maksimom 388 — je teklo v znamenju propada. Naslednje stoletje je že stoletje Hunov in Gotov, ki je Poetovioni vtisnilo nov urbanistični, gospodarski, populacijski in politični pečat. Poetovio je dala Rimu še zadnjega cesarja, otroško figuro na slavnem rimskem prestolu in kmalu nato je nekdanje slavno mesto tako rekoč utonilo v brezimno pozabo splošnega poloma.

Dogajanja, ki smo jih v zgornjih treh odstavkih bežno preleteli, dajejo snov za temne, a nadvse vznemirljive in zanimive strani poetovionske zgodovine, ki jih bomo skušali napisati kdaj drugič.

MALTEŠKA KOMENDA NA POLZELI

JOŽE MLINARIČ

Ime Polzele se v zgodovini pojavi prvič v zvezi z gospodi iz Polzele, ki jih v dokumentih srečujemo od leta 1170 do 1263. Srečujemo pa jih v zvezi z gospodi iz Orta in v zadevah benediktinske opatije iz Št. Pavla na Koroškem kakor tudi kot priče v družbi raznih posvetnih in cerkvenih imenitnikov. 1170. leta zasledimo Degnarde Polzelskega (Degnardus de Helenstein) v listini, s katero cesar Friderik I. potrjuje šentpavelskemu samostanu vsa posestva in pravice;¹ v dokumentu, nastalem med leti 1193 in 1220, bemo, da ima Valter Polzelski (Waltherus de Helenstein) s sinovi od šentpavelskega samostana tri kmetije v Savinjski dolini (in Sontal),² 1245. leta pa srečamo Friderika Polzelskega (Fridericus de Haelensteyne) kot pričo v zadevi omenjenega samostana.³ Tesne zveze med gospodi iz Polzele s šentpavelskim samostanom ter dejstvo, da so le-ti imeli v fevdu njegove kmetije, bi morda kazalo

na to, da so Polzelski bili ministeriali tega samostana.

Po mnenju H. Pircheggerja so Polzelski bili ministeriali gospodov iz Orta, ki so v Posavinju imeli zemljo, v fevdu pa deželsko sodišče, ki ga je v letu 1229 v njihovem imenu upravljal Oto s Polzele (Otto iudex de Helenstein).⁴ V listini iz pravkar omenjenega leta se kot priča navaja Henrik s Polzele (Hainricus de Helenstein).⁵ Iz leta 1245 in 1246 znani Friderik (Fridericus de Haelensteyne),⁶ ki ga srečamo v listini iz leta 1262 (Fridericus de Helenstein), s katero podeli štajerski maršal Hartnid iz Orta gornjegraj-skim benediktincem posest v Paški vasi, na Rečici in odvetniške pravice nad zemljo pri Blagotini pri Andražu nad Polzelo,⁷ je bil brat Wiganda in Sigfrida. Prvi (Wigandus de Haelenstein) se kot priča omenja 1248. leta in 1255. leta (Wigandus de Hellenstain) v zadevi gornjegrajskega samostana.⁸ V listinah

iz leta 1263 se enkrat navajata kot priči Wigand in Friderik (Wigandus de Haelensteyn, frater eius Fridericus),⁹ drugič pa vsi trije bratje skupaj: »Fridericus, Wigandus, Sifridus de Helfenstain«.¹⁰

O pomembnosti kraja Polzele že v njegovem zgodnjem obdobju postanka govori dejstvo, da je v kraju pri cerkvi sv. Marjete, ki že s svojim patrocinjem govori o svoji visoki starosti, nastal sedež župnije. Nastanek polzelske župnije moramo datirati že zaradi tega v čas pred leto 1256, ker le-ta nikoli ni bila inkorporirana stiškemu samostanu kakor njena matica župnija v Žalcu.¹¹ Prvi dokaz za obstoj župnije pa je listina iz leta 1255, v kateri nastopa kot priča v zadevi gornjegrajskega samostana polzelski kaplan Hartvik (Hartwicus cappellarius in Hellenstain).¹² Osem let kasneje, namreč 1263. leta, je isti Hartvik postal že župnik na Polzeli (Hertwicus plebanus in Haelnsteyn),¹³ čez šest let pa je dosegel pod savinjskim arhidiakonom Leopoldom (Leupoldus archidiaconus Saunie) čast savinjskega dekana (Hertwicus decanus Saunie plebanus in Hellenstain)¹⁴ in je to službo opravljal še v letu 1286. V letu 1308 je bil na Polzeli župnik z imenom Peregrin (Peregrinus plebanus de Haelenstain).¹⁵

K podružnicam sv. Marjete na Polzeli sta sodili cerkvi sv. Andreja (nad Polzelo) in sv. Miklavža na Vinski gori že v srednjem veku, z letom 1754 pa cerkev sv. Križa na gori Oljki (Dobrič). Cerkev sv. Andreja se navaja že leta 1229,¹⁶ 1545 pa se omenja kot podružnica polzelske župnije. Čeprav je bil pri cerkvi vikariat ustanovljen šele 1771 in župnija 1790, predstavlja le-ta glede svoje pomembnosti med polzelskimi podružnicami iz-

jemo. Podatki, ki nam jih daje vizitacijski zapisnik iz leta 1678, ko govori, da ima ta cerkev krstilnik, tabernakelj z monštranco, večno luč in pozlačeni ciborij, jasno kažejo na to, da so se v njej opravljali obredi, ki gredo le župnijski cerkvi, in da se je ob nedeljah in praznikih več ali manj redno brala maša.¹⁷

Predstavniki najstarejšega duhovnega viteškega reda ivanovcev ali špitalarjev (ordo militiae sancti Joannis Baptistae hospitalis Hierosolymitani) so se pri nas naselili najprej v Melju pri Mariboru, kjer jih zasledimo v letu 1217, ko nam listina govori o njihovih desetinah (decimae hospitalis sancti Johannis in Melnich).¹⁸ Njihova komenda je po vsej verjetnosti nastala na začetku 13. stoletja, za njene ustanovitelje moremo šteti gospode iz Melja, kot matico pa v letu 1197 prvič omenjeno komendo v Fürstenfeldu.¹⁹ Kot drugo ustanovo tega reda pri nas smemo šteti komendo pri Sv. Petru pri Kamniku (Komendo), ki se prvič kot »hospitale sancti Petri« omenja konec 13. stoletja.²⁰ Komenda na Polzeli pa je izpričana šele za začetek 14. stoletja.

Od obeh štajerskih komend je imela višjo veljavo vsekakor komenda na Polzeli, saj je bila gospodarsko močnejša, razen tega je imela inkorporirano cerkev sv. Marjete v kraju ter njeni podružnici in s tem pravico prezentacije kandidata za polzelskega župnika. Medtem ko je okoli leta 1700 meljska komenda premogla le 37 podložnikov, jih je polzelska imela tedaj 62, le glede števila sogovornikov je prva bila na boljšem. Vzporedno z zatonom reda je pričela nazadovati tudi gospodarska moč in ugled naših komend, kar je vidno zlasti od 18. stoletja naprej.

Pogled na polzelsko malteško komendo 1681. leta (G. M. Vischer, Topographia ducatus Styriae, 1681)

Medtem ko je Melje s 16. stoletjem bilo priključeno komendi v Fürstenfeldu in je tamkajšnji komtur hasnoval dohodke te komende, na posesti pa je imel svojega upravitelja, je Polzela do konca svojega obstoja ostala sicer samostojna, vendar se je njeno gospodarsko stanje zaradi odsotnosti komturjev slabšalo. Od srede 17. stoletja so komendo ponavadi upravljali komturjevi upravitelji, večkrat tamkajšnji župniki, ki so pač poskušali čim več dohodkov utajiti, kasnejši zakupniki pa so gledali na čim večje koristi in so puščali poslopja vnemar. Red je uvidel, da od komend nima nobenih koristi in tako je leta 1779 prodal Polzelo gospodu graščine Šeneka (pri Polzeli) Rajmundu pl. Novaku, leta 1800 pa Melje Alojziju pl. Kriehuberju.²¹

Prvi podatek za obstoj komende na Polzeli, verjetno ustanovi gospodov iz Polzele, imamo iz leta 1323 v dokumentu, ki nam poroča, da je papeški legat Bertrand v savinjskem arhidiakonatu pobral od polzelske komende pol marke papeškega davka (commendarius domus in Hartenstein ordinis hospitalis).²² Prvi po imenu znani komtur pa je brat Ivan (her Hanse, der commendewer von Helenstein), ki ga srečamo kot pričó v Braslovčah izdani listini za Wulfinga Guštanjskega in Friderika Žovneškega.²³ Kmalu zatem se komenda omenja ponovno v zvezi s papeškim davkom. Oglejski patriarh je namreč s pismom z dne 23. oktobra 1341 naročil savinjskemu arhidiakonu, da legata Bertranda podpre pri izterjevanju davka pri samostanu v Studenicah in pri malteški komendi na Polzeli (Alnestayn).²⁴ Iz pisma je torej razvidno, da je Bertrand pri pobiranju davka naletel na težave. Naslednje podatke, ki se nanašajo na preteklost komende, imamo šele iz 16. stoletja, kar si moramo delno razlagati z dejstvom, da imamo opravka z redom, ki je konec srednjega veka imel malo stika s svojo okolico, saj se njegovi člani niso veliko ukvarjali z dušnim pastirstvom, razen tega pa je konvent na Polzeli štel vsekakor majhno število članov. Za komendo v Melju lahko ugotovimo, da leta 1434 konvent šteje poleg komturja le dva redovnika.²⁵ Kolkor je na začetku 16. stoletja na Polzeli konvent sploh še obstajal, pa je v istem stoletju vsekakor izginil, k čemur je vsekakor prispeval vpliv protestantizma, ki je v bližnjem Žalcu viden že leta 1528.²⁶ V naslednjih desetletjih pa se je ta v njegovi okolici tako razmahnil, da so njegovi privrženci v letih od 1582 do 1589 na bližnji pristavi v Govčah pozidali svojo molilnico, ki jo je nato v letu 1600 protireformacijska komisija da-

la podreti.²⁷ Komenda na Polzeli je od sredine 16. stoletja predstavljala dotacijo komturjem drugih komend, polzelskim komturjem, ki pa na Polzeli sploh niso bivali, ali pa celo dotacijo laikom. Prvi po imenu znani komtur v 16. stoletju je bil brat Ivan (Hanns), nato pa poznamo iz leta splošne cerkvene vizitacije iz leta 1528 komturja Ruperta Kosarja.

Prve podatke o gospodarskem stanju komende potekajo šele iz imenjske cenitve gosposčine iz leta 1542. V njej je tedanji komtur Rupert Kosar napovedal pri deželi število podložniških enot ter višino žitne in vinske desetine in gornine. Tedaj je h komendi sodilo 56 podložniških gospodarskih enot (42 poseljenih in 14 pustih) v osmih urbarialnih naseljih.

Polzela (—)		
4 domci in 2 pusta domca	=	6 enot
Orlova vas (Pffaffendorff)		
10 kmetij	=	10 enot
Ločica (Lotzitz dorff)		
12 podložnikov	=	12 enot
Pri Ločici		
8 pustih kmetij	=	8 enot
Dobriša vas (Dobroteschaues)		
5 podložnikov	=	5 enot
Pod Vinsko goro (vntern Weinperg)		
1 pusti domec	=	1 enota
Andraž nad Polzelo (Sand Andre)		
11 podložnikov in 2 pusti enoti	=	13 enot
Ložnica pri Novem kloštru (an der Goritzen)		
1 pusta enota	=	1 enota

O podložniških dajatvah iz zgornjega dokumenta ne izvemo prav ničesar, le za Orovo vas je zapisano, da dajejo tod vsi podložniki enake dajatve. Pač pa je gosposčina na račun žitne desetine prejemale letno po 15 mer (1181 l) pšenice, 10 mer (787 l) rži in 6 mer (472 l) ovs, na račun male desetine pa ovs, ajde in prosa v skupni višini 14 mer (1102 l).²⁸ Vinska desetina je tedaj znašala 5 štrtinov ali okoli 2625 l mošta,²⁹ medtem ko podatek o višini gornine (24 malih veder je 393,6 l) mošta vsekakor ne more biti realen.³⁰

O višini posameznih vrst dajatev od podložnikov pa izvemo iz imenjske cenitve iz naslednjega, 1543. leta, ko je svoje dohodke napovedal komtur Nikolaj Kolšak (Niclas Colschakh rodiser orden komentur zw Hallenstan im Santall).³¹ Komenda je po teh podatkih prejemale letno po 157 četrti ali 12.358 l žita, od česar je na pšenico odpadlo 39 mer (3.070 l), na rž 45 mer (3.542 l), na prosa 23 mer (1.810 l) in na oves 50 mer (3.936 l).

Žito so merili z graško mero (virtu grazer mass), ki je držala 98,72 l.³² Podložniki so razen tega oddajali v skupni vsoti letno še 27 kokoši ob pustu, 76 piščet, 18 kopunov, 510 jajc, 32 povesmov lanenega prediva, 9 in pol jagnjeta in 7 prašičev. Gornina je tedaj znašala letno po 70 dunajskih veder (vedro = 56,59 litra) ali 3.961 l mošta.³³

Pred letom 1568 je bil komtur na Polzeli Primož Lacunarius ter je morda ista oseba, ki je odšla najkasneje v januarju 1564. leta za komturja na kranjsko komendo pri Sv. Petru.³⁴ 27. januarja 1564 je namreč kralj Maksimilijan pisal priorju velikega češkega priorata Venčeslavu Hasu von Hasenbergu, naj bi po odhodu sedanjega polzelskega komturja njegovo mesto podelil sinu njegovega osebnega zdravnika Frančiška Bartina (Franciscus Barthinus).³⁵ 1579 pa je bil komtur na Polzeli Ivan Murmaier, ki mu je nadvojvoda Karel naročil, naj zaradi obrambnih priprav pred Turki pošlje v Radgono voznika z dvema konjema.³⁶

1580. leta je v zvezi s podelitvijo komende in njegove župnije prišlo do spora med velikim priorjem za Češko Krištofom pl. Wartenbergom in velikim mojstrom malteškega reda, ki je po smrti prejšnjega komturja Krištofa Laknerja (Lakner, Glogner) podelil oboje redovnemu vitezu Karlu Tettauerju pl. Tettau. Veliki prior je pri velikem mojstru zaradi tega protestiral z utemeljitvijo, da podelitev komend v velikem češkem prioratu gre le velikemu priorju in nikomur drugemu. Ukazal pa je tudi svojim komisarjem, da čimprej odidejo na Polzelo ter omenjenega Tettauerja odstavijo.³⁷ Očitno pa ta protest ni zalegel ali pa je prišlo do kompromisa, saj je kmalu zatem Tettauer izdal pismo pokorščine in poslušnosti velikemu češkemu priorju.³⁸ Dokumenti iz konca stoletja pa nam dajo slutiti, da je Tettauer imel sovražnike, ki so ga očrnili pri velikem priorju, in morda si je kateri med njimi zaželel njegovega mesta. V pismu velikemu priorju grofu Lobkowitzu z dne 22. avgusta zatrjuje, da je na komendi napravil več, kakor pa je bil dolžan, saj naj bi povrnil vse dolgove in stavbe na novo pozidal (von grundt aufgebaut). 23. septembra pa poroča istemu, da je poravnal dolg v višini 1900 goldinarjev, ki ga je našel ob svojem prihodu.³⁹ Tettauer si je kot zagovornika pridobil tudi celjski mestni magistrat⁴⁰ in komturja iz Komende Jurija Šobra (Schober), ki v pismu z dne 10. septembra poroča velikemu priorju, da je polzelski komtur poravnal vse zaostale deželne davke in da je za zidave izdal več sto goldinarjev, saj je poslopje ko-

mende prenovil zunaj in znotraj in dal strope obokati.⁴¹

Naslednji komtur na Polzeli, o katerem se je zaradi njegovega nenravnega življenja ohranilo precej dokumentov, je bil Mihael Pavlič (Michael Paulitsch), ki je mogel biti komtur tod šele po letu 1597. Prvič pa ga navaja dokument v letu 1613, ko ga je papeški nuncij v Gradcu nadškof Peter de Ponte kaznoval z globo tristo kron. Zoper ta postopek se je pri nunciju s pismom z dne 20. marca 1613 pritožil veliki prior Matej Leopold baron Lobkowitz z utemeljitvijo, češ da noben duhoven malteškega reda ne razpolaga s svojim denarjem, saj je poleg drugih obljub podal tudi obljubo uboštva, in da bi globo mogla poravnati le redovna blagajna na Malti. Ker pa oblast avstrijskega nadvojvode po priorjevih besedah ne seže na otok Malto, je vsak tak zahtevek nesmiseln. Svetoval pa je nunciju, naj v bodoče redovne brate, ki bi kaj zgrešili, naznani velikemu priorju.⁴² Pavliču je njegovo življenje, saj je po lastnih besedah imel dva sinova, katerih eden naj bi bil župnik v Šmartnem ob Paki, postavilo koadjutorja v osebi redovnega duhovnika Jakoba Paukerja, ki je v pismu z dne 23. julija 1616 pisal velikemu priorju baronu Lobkowitzu, naj poskrbi, da bodo Pavličevi nezakonski otroci (torej jih je imel več!) odstranjeni iz Polzele, saj so za komendo breme in sramota. Po nalogu velikega priorja sta Jakob Pauker in komtur Komende Gregorij Kern 24. junija inventarizirala vse premoženje na Polzeli in drugi je ob tej priložnosti prvega umestil za koadjutorja Pavliču.⁴³ Pavlič je tako dobil pomočnika proti svoji volji, zato tudi med njima ni moglo biti pravega sožitja. Odslej so na velikega priorja deževali Pavličeve pritožbe zoper Paukerja, češ da ta z njim in s služinčadjo slabo ravna, da preko mere obremenjuje podložnike z dajatvami in da jih celo pretepa. Koliko so v navedenih okoliščinah take pritožbe lahko verodostojne, je vprašanje. Na drugi strani pa so se cerkveni ključarji in drugi farani zavzeli za Paukerja, za katerega pravijo v pismu z dne 21. novembra, naslovljenem na barona Lobkowitza, da je za komendo pravišnji človek, govore o njem kot svojem ljubljenu župniku (vnser geliebter seelsorger), ga hvalijo na vse pretege ter želijo, da postane Pauker končno že njihov pravi komtur, češ da Pavliča nočejo in ne morejo več priznavati za svojega gospoda in komturja (dan wir den herrn Paulitsch weitter für khein herrn vnnd comendator erkhönen wöllen noch mögen). Priznavajo sicer, da je Pavlič pozidal nekaj prostorov in da je dal obokati in

poslikati Ulrikovo kapelo, vendar pa je ni dal pokriti, tako da ta nenehno propada.⁴⁴ Lobkowitza so odločne in uporne besede polzelskih župljanov pogrele, tako da je na pismu zapisal besede »vngheorsamb, troz vnd muettwill«.⁴⁵ Naslednjega dne, namreč 22. novembra, je Pauker sam pisal baronu Lobkowitzu in ga prosil, naj mu izroči komendo, ter se opravičuje, da ne more Pavliču dajati naloženih mu 3 goldinarjev mesečno, obljublja pa, da mu je pripravljen dati oskrbo, kolikor bi seveda ta ostal še dalje na Polzeli.⁴⁶ Kdaj je Pauker napredoval na mesto komturja, ne vemo, pač pa se leta 1625 podpisuje kot polzenski komtur, vendar je še v navedenem letu zaradi nam neznanih mahinacij komendo izgubil.⁴⁷

Iz leta 1678 imamo ohranjen najstarejši vizitacijski zapisnik, ki obsega opis glavne komendske stavbe, pripadajočih gospodarskih poslopij in kapele sv. Ulrika na gradu, nadalje obravnava dominikalno posest (vinograde, njive in travnike), ki jo je gosposčina obdelovala v lastni režiji, slede prvi detajlni podatki o tlaki, podrobnejši podatki o žitni in vinski desetini, zlasti pa dragoceni opisi inventarja župnijske cerkve in obeh podružnic. Vizitacijo sta pod komturjem Janezom Jožefom grofom Herbersteinom, karlovskim generalom (generalis in Carlstadt), v navzočnosti polzenskega vikarja Bernarda Vutiča (Wutizh) opravila dne 6. julija sam veliki češki prior Ferdinand Ludvik grof Kollowrath in Matej Schmidt, vikar iz Komende.⁴⁸ Naj slede najvažnejši podatki iz tega vizitacijskega zapisnika.

Glavno poslopje komende je zidano in z ene strani obdano z obzidjem in ima v nadstropju šest prostorov, od katerih sta dva z obokanim stropom, ostali štirje pa imajo lesen strop, imajo pa ti prostori velika zamrežena okna. V pritličju je obokana sobica in spalnica za služinčad ter ječa in dva kletna prostora. V nadstropje vodijo kamnite stopnice. Pod streho, krito z opeko in skodlami, najdemo pet kašč. Hlev za govejo živino in konje je zidan in obokan, s senikom v zgornjem delu, hlev za ostalo živino pa je lesen. Zunaj komendskega zidu so še hlev za 20 glav goveje živine, parma, pod zidom pa dva vrtova. Kapela sv. Ulrika z obokanim stropom in poslikavo ima glavni oltar, vendar brez podobe, ter na desni strani oltar Janeza Krstnika zaščitnika malteških viteзов, na levi pa oltar sv. Ane. Stolp s precej velikim zvonom krasi ura. Od cerkvene opreme se v zapisniku omenja srebrni kelih.

K domnikalni posesti so poleg že omenjenih dveh vrtov pri komendi sami sodili

štirje, od Polzele pol ure hoda oddaljeni vinogradi: na Vinski gori (Vinperk), na Dobriču (Dobrizh) ter na gorah z imeni »Serniak« in »Ariaushiza«. Na sedmih njivah z imeni »Stuk«, »Zopate«, »Pod bregom«, »Saplutam«, »Mala niuiza«, »Pod zirkouio« in »Pod uesio« se letno poseje okoli 120 mer žita, šest travnikov pa daje letno okoli 45 voz sena.

O tlaki imamo tu prvič bolj izčrpne podatke, iz katerih je razvidno, da je nad 50 podložnikov v 14 urbarialnih naseljih opravljalo letno po 6 ali po 9 dni tlake, le pri Arji vasi je bila naturalna tlaka prevedena v denarno. Ročno oziroma vprežno ali pa mešano tlako so opravljali podložniki v naštetih vaseh: Polzela, Orova vas, »Trauniza«, Roje, pri Novem klostru, Založe, Ločica, Dobriša vas, Žalec (Arja vas), Parižlje, Gomilsko, pri Sv. Andražu nad Polzelo ter še v dveh zaselkih. Bolj detajlni podatki zadevajo tudi žitno in vinsko desetino. Komenda je na Polzeli pobirala desetino le od svojih podložnikov, v naseljih Orovi vasi, na Ločici in Dobriši vasi pa od lastnih in tujih podložnikov (pšenico, rž in oves). Navedeno žito je pobirala tudi na vsem območju okoli Sv. Andraža. Vinsko desetino pa je prejemale s 13 gora.

O zgradbi župnijske cerkve sv. Marjete na Polzeli izvemo razmeroma malo. Vir nam poroča le, da sta prezbiterij in ladja obokana in da sta bila pred letom dni prebeljena, da ima cerkev zidan stolp, pokrit z opeko, in prizidano zakristijo, pač pa nam pove veliko o cerkveni opremi in mašni opravi. Glavni oltar, posvečen patroni cerkve, je bil skupaj s tabernakljem lesen in pozlačen, na njegovi desni strani sta stala ob zidu krstilnik in stenski tabernakelj, ki bi ga naj po naročilu vizitatorjev popravili. Na levi strani je stal Marijin oltar, na desni pa oltar sv. Katarine, oba z vso opremo, niže od drugega pa še oltar sv. Jurija, lesen in poslikan. Večna luč, ki je gorela ob desni strani oltarja, naj bi se po naročilu vizitatorjev prenesla pred glavni oltar. Od najvažnejše cerkvene opreme zapisnik navaja še tole: 6 medeninastih in 10 lesenih poslikanih svečnikov, ves pozlačen ciborij, srebrno monštranco s pozlačeno lunulo, 3 srebrne pozlačene kelihe, podobni Križanega in Antona Padovanskega, 6 mašnih plaščev, 2 misala, rimski in salzburški obrednik, 3 matične knjige, baldahin iz svile ves poslikan, ter cerkveni banderi. Na pokopališču, obdanem z zidom, je stala razpadajoča kapela (kostnica) ter sramotilni steber, namenjen za župljane — javne grešnike. Komenda je nedavno izdala za nabavo

- URBARIALNA NASELJA
- † PODRUŽNICE POLZELE

Urbarialna naselja komende leta 1704

zvonov 182 goldinarjev. K nadarbini je sodil vinograd, ki je dajal letno po 22 veder vina. Župnikovi dohodki so bili majhni, saj so desetina in dajatve od podložnih kmetov sodelile komendi in ne župniji, razen tega je župnik moral vzdrževati dva kaplana.

Cerkev sv. Andreja je bila obokana, imela je pobarvan strop ter poleg velikega oltarja z lesnim in pozlačnim tabernakljem še tri oltarje: na desni strani Janeza Krstnika, na levi Marijin oltar, pod njim pa oltar sv. Križa, vsi pa so bili leseni in pozlačeni. V zidanem in z opeko kriter stolpu so viseli trije zvonovi, v njem pa je bilo tudi strelno orožje in možnarji. Krstilnik je stal na levi strani ob zidu cerkve. Od opreme naj omenimo: ves pozlačen srebrni ciborij in moštranco z zlato lunulo, 3 srebrne in pozlačene kelihe iz medenine ter lesene in pozlačene svečnike, ki so jih nosili angeli, 9 mašnih plaščev raznih barv, svilen in poslikan baldahin, tri rdeča bandera in bakreno kadilnico. Pri cerkvi je bilo pokopališče z lepim karnarjem. 1673 je župnija kupila pri cerkvi hišo, namenjeno kaplanom, ki prihajajo vsako drugo nedeljo sem maševat. K nadarbini so sodili trije vinogradi s kletmi.

Podružnica sv. Miklavža je bila zidana, v prezbitერიju obokana, in je imela zidan stolp,

v katerem sta visela dva zvonova. Vsa stavba je bila pokrita s skodlami. Medtem ko je bil glavni oltar pozlačen, sta bila stranska, desni sv. Lenarta in levi sv. Urbana (vinogradi!), le pobarvana, vsi pa so imeli lesene in poslikane antependije. Od opreme naj omenimo: srebrna pozlačena keliha, lesene in pobarvane ter pozlačene svečnike, ki so jih nosili angeli, in 4 bandera.

Prve izčrpne podatke o gospodarskem stanju komende imamo šele iz konca 17. stoletja (1684) ter zlasti iz začetka 18. stoletja (1704). Urbar iz leta 1704, sestavljen pod komturjem Janezom Kristijanom baronom Gloyachom in pod zakupnikom posesti Sigmondom Pilpachom, nam daje vsestranske podatke o vinski in žitni desetini, o tlaki ter drugih pravicah.⁴⁹ V skladu z njimi je gospočina tedaj imela v 11 urbarialnih naseljih 62 podložnikov, ki so hasnovali 33 celih kmetij, 10 jih je imelo po pol kmetije, 2 sta imela tretjino, 1 šestino in enako po 1 dve petini in tri petine, 4 so bili hasnovalci domceev, 10 pa je bilo kajžarjev.

Dajatve podložnikov so bile tako glede na višino kot tudi glede na vrsto kaj različne. Redno dajatev je predstavljal denar, žito (pšenica, proso, rž in oves) pa je bilo zastopano v naseljih Polzela, Orova vas, Ločica

Urbarialna naselja		podložnikov
Polzela (Hailenstain)	4h, (= hube), 1/3 h	5
Orova vas (Arndorf oder Pfafendorff)	4 h, 1/2 h, 3 domci, 5 kajž	13
Urad Breg (amt Rain)	1/2 h (2x)	2
Ločica (Lotschiza)	8h, 1/2 (5x), 1/3h, 1/6h, 2/5h, 3/5h	17
Dobriša vas (Dobritschendorff)	3 h, 1/2 (2x)	5
Arja vas (Vabendorff oder Saxenfeld)	h	1
Roje (Roiach)	h	1
Gomilsko (Gomilskho)	h	1
Parizlje (Parisläch)	h	1
Št. Andraž (St. Andree)	9h, 1 domec	10
Dobrovlje (Dobrolberg)	h, 5 kajž	6

in Dobriša vas. K splošnim dajatvam lahko štejemo še piščeta, kopune, jajca in oddajo prediva. Gosposčina je na račun činža od svojih podložnikov pobrala letno: v denarju 153 goldinarjev, 52 krajcarjev in 1 denar, raznih vrst žita skupaj 11.678 l, od česar je odpadlo na pšenico 2248 l, na proso 2606 l, na ajdo 393,5 l, na rž 3132 l in na oves 3298,5 l, nadalje 122 piščet, 26 kopunov, 565 jajc, 2 kozliča in 26,6 kg lanenega prediva. Žito so merili v t. im. celjskih škafih (cillier schaffl), od katerih so 3 veljali 1 graško četrt (98,72 l), torej je celjski škaf meril 26,24 l.⁵⁰ Druga mera za žito je bil t. im. škaf po kašči (kastenschaff), katerih 3 so bili enaki 2 celjskima škafoma = 52,48 l. Škaf po kašči je torej držal 17,5 l. Laneno predivo pa so merili z običajnim dunajskim (avstrijskim) funtom, ki je veljal 0,560281 kg.⁵¹

Tlaka se je v primeri z tisto iz leta 1679 sila zvišala, saj pozna urbar sedaj dnevno tlako (ročno ali vprežno), pri čemer se je v primeru zidav na komendskih poslopijih smelo od podložnikov zahtevati celo to, da sta istega dne šla dva člana družine na tlako. Za manjše hasnovalce kmetij je bilo določeno, da pač hodijo na tlako proporcionalno s tistimi, ki imajo cele kmetije in ki so bili zavezani vsakdnevni laki.

V pogledu desetine najdemo v tem urbarju nove in dodatne podatke. Za žitno desetino se navaja, da ji je zvezanih 50 podložnikov, vinska desetina pa se je pobirala na 10 gorah: pri Blagotini (Wlagatina), pri Topolovcu (Tappalauz), na Dobriču (Dobritsch), na Kopalniku (Kaponnig), na kraju Zapresko (Sapresseko), pri Sv. Andražu, na Ježovcu (Jeschauz) ter na gorah »Gulautschu«, »Arnikh« in »Serniakh«. Na vinski gori je 5 podložnikov dajalo komendi vso desetino, pri »Vupruchu« pa si je le-ta delila desetino na polovico z beneficijem Naše ljube gospe v Petrovčah, in sicer tisto, ki jo je pobirala od sogornikov preboldske gosposčine. Mera za vino je bila le ena sama, t. i. malo celjsko vedro (kleine cillier ember), ki je držalo 16 četrti (četrt = 1,312 l)⁶² = 20.992 l = 21 l. Za gornino pa se navaja, da 23 sogornikov hasnuje po gorskem pravu zemljišča le na eni sami gori.

Iz časa komturja Janeza Kristijana barona Gloyacha vemo za dve vizitaciji komete in njene posesti: prva je bila v letu 1708, druga pa leta 1732. Na prošnjo komturja Gloyacha je veliki mojster reda v pismu z dne 14. novembra 1707 določil za vizitatorja Janeza Ferdinanda grofa Herbersteina. Ker pa je bil le-ta zadržan, je pooblastil Gloya-

cherjevega prokuratorja Janeza Andreja Krainpergerja, da določi vizitatorja. Odločil se je za braslovškega župnika in komisarja Antona Jožefa Marena in za advokata Janeza Jakoba Murmaierja. Vizitacija, opravljena vpričo polzelskega vikarja Jožefa Kobala (Coballius) 15. aprila 1708, je pokazala, da komendi, ki je tedaj posest dajala v zakup za letnih 600 goldinarjev, zakup ne prinaša kaj prida koristi, saj gre samo za deželne davke dve tretjini zakupnine, del preostalega denarja pa zahtevajo druge obveznosti. Tudi zakupniki niso imeli kaj prida koristi, saj so bili stroški za vzdrževanje poslopij in obdelavo visoki, in zato ni nič čudnega, če so le-ti kakor v primeru Melja naglo menjavali.⁵³

Druga vizitacija pod baronom Gloyachom je bila opravljena 26. aprila 1732, opravil pa jo je po naročilu velikega mojstra reda Gloyach skupaj z advokatom Jožetom Ignacijem Murmaierjem, iz česar sledi, da komtur tedaj ni prebival na Polzeli. Vizitatorja sta sestavila ob tej priložnosti poseben inventar premičnin, ki pa nam ne prinaša nič kaj novega, le pod poglavjem »stare pisane listine« je zaveden urbar z leta 1561, ki pa je danes izgubljen.⁵⁴

Ign. Orožen pozna za čas od 1742 do 1754 komturja Filipa Oktavijana Busarta pl. Sonnefelda, z letom 1754 pa Franca Dominika Spinkha pl. Helfenthala.⁵⁵ Zadnji je bil komtur na Polzeli že v letu 1753 ter je nosil naslov priorja samostana Naše ljube gospe v Pragi, imel pa je v letih 1754 do 1762 prokuratorja v osebi Janeza Nepomuka Mayerja. Iz časa komturja Helfenthala je ohranjen eden izmed najboljšejših vizitacijskih zapisnikov za komendo Polzelo. Vizitacijo so 20. julija 1757 opravili na prošnjo samega komturja, ki je tedaj bil v Pragi, zaprišeženi mestni sodnik iz Celja Franc Anton Wagner, Janez Adam Kissler, braslovški župnik in komisar, ter prokurator Janez Nepomuk Mayer, ki je zastopal odsotnega komturja.⁵⁶ Zapisnik nam daje vpogled v celotno gospodarsko stanje komende, vendar iz njega ni razbrati niti povečanje posesti niti dohodkov. Pač pa je za nas zanimivi tisti del zapisnika, ki govori o stanju župnijske cerkve in njenih filialk in o njihovi opremi, pri čemer je razvidno, da se je zlasti v pogledu cerkvene opreme v teh cerkvah marsikaj spremenilo. Zanimiv je tudi zapis o nastanku božje poti na gori Oljki in o njeni zidavi in opremi. Tukaj iz razumljivih razlogov ne bomo znova naštevati podatkov iz leta 1678, o cerkvenih stavbah in njihovi opremi, ampak bomo zabeležili le nove podatke, iz ob-

sežnega seznama opreme pa izbrali le najvažnejše. Pri opisu Ulrikove kapele na gradu je npr. zabeleženo precej nove opreme, med drugim tudi velika podoba patrona in dva, nedavno kupljena zvonova.

Za župnijsko cerkev sv. Marjete vizitatorji ugotavljajo, da je stavba v dobrem stanju, da je vsa obokana in da ima dvoje vrat in šest velikih oken. V stolpu, opremljenem z uro, vise trije zvonovi: 6 stotov težak, ki ga je leta 1678 v Gradcu ulil Adam Rosstauscher, 4 stote težak in 2 stota, ki ju je 1729. leta v Celju ulil Gašper Schneider.⁵⁷ Glavni oltar s tabernakljem in kipi sv. Tomaža, Jurija in Janeza Krstnika, ki obdajajo pod steklom postavljen kip patrone, je ves pozlačen. Oltar na desni strani, posvečen sv. Katarini, sicer ni pozlačen, pač pa stoje na njem pozlačeni kipi Barbare, Otilije, Neže, Donatina in Antona Puščavnika. Poleg tega oltarja stoji oltar sv. Boštjana s slikama Agate in Doroteje. Marijin oltar na levi strani ima pozlačene kipe Marije, Barbare Uršule Jožefa, Lavrencija in Štefana ter dva angela. Prav tako na levi strani cerkve, a nasproti oltarju sv. Boštjana, je kapela z oltarjem s pozlačenimi kipi Mihaela, Apolonije in Ane. Vsi oltarji imajo iz lesa narejene antependije, med katerimi imajo prvi štirje naslikano podobo patrona oltarja. Za monštranco, srebrno in delno pozlačeno, ter za filigranski obesek na prsah sv. Marjete pravi zapisnik, da sta bila narejena na otoku Malti. Zabeleženo je tudi precej medeninate opreme, npr. svetilka pred glavnim oltarjem, viseč svečnik s 6 svečami na sredini cerkve in 10 svehčnikov. Od lesenih predmetov se našteva: s črno barvo pobarvana prižnica s kipi in vrsta druge opreme. Od pomembnejše opreme naj navedemo še: veliki sliki štirinajstih svetnikov-pomočnikov in še 4 druge slike, banderi, bel in moder baldahin in 16 mašnih plaščev ter 9 obrednikov kakor tudi evangelijsko knjigo v slovenskem jeziku.

Filialka sv. Andreja je tedaj bila v najboljšem stanju, vsa obokana, z novim zvonikom, v katerem so viseli trije zvonovi: 9 stotov težak zvon iz leta 1653 ter dva zvonova, po mnenju vizitatorjev zelo stara (eden naj bi bil celo iz 15. stoletja). Na glavnem oltarju so poleg pozlačenega tabernaklja, v katerem se je hranilo najsvetejše in je zato gorela pred njim večna luč, stali kipi: sv. Andreja v naravni velikosti, ostali pa manjši, in to Lucijin, Jernejev, Jakobov, Marijin ter kipa Janeza Evangelista in sv. Trojice. Na desni strani je stal oltar Janeza Krstnika s kipi Boštjana, Roka, Neže in Boga očeta.

Poleg navedenega oltarja je bila kapela z oltarjem, ki je bil le delno pozlačen, posvečenim rešnjem telesu, s podobo na platnu slikane zadnje večerje in podobo sv. Jerneja, ob njiju pa so stali kipi sv. Frančiška Ksaverija, Ignacija, Jerneja in Jožefa. Na levi strani cerkve je stal oltar Naše ljube gospe s kipi Marije, Marije Magdalene, Lucije, Marjete in Mihaela. Zadnji oltar pa je bil posvečen sv. Križu in pod Križanim so poleg kipov Marije, Janeza in Marije Magdalene bili še kipi štirih oseb. Vsi kipi so bili umetelno izdelani in pozlačeni. Od opreme naj naštejemo še: prižnico s 15 kipci, 15 mašnih plaščev, 4 bandera in 8 obrednikov.⁵⁸

Podružnična cerkev sv. Miklavža je bila v skladu z vizitacijskim zapisnikom vsa obokana ter je imela 4 okna in dvoje vrat, v zvoniku pa dva zvonova: 3 stote težak zvon, ki ga je leta 1754 v Celju ulil Gašper Schneider, ter poldrugi stot težak delo graške livarne Franca Antona Weierja. Oltarji: sv. Miklavža, desni sv. Lenarta in levi Urbana, so bili pozlačeni in posrebreni, kipi na njih pa umetniško izdelani. Na glavnem oltarju so stali kipi Miklavža, Janeza Nepomuka, Izidorja, Frančiška Ksaverija, Notburge in Klementa. Zapisnik našteva tudi vrsto druge opreme, ki je bila v dobrem stanju.⁵⁹

Vizitacijski zapisnik iz leta 1757 je tudi prvi zapisnik, ki nam govori o stavbi božjepotne cerkve na gori Oljki (Dobrič) in o njeni opremi. Po pripovedovanju starih ljudi naj bi tu stal križ s kipoma sv. Neže in Jodoka. Ob prihodu polzelskega komturja Helfenthala je bila 4. marca 1753 v zadevi gore Oljke opravljena kanonična vizitacija. Administrator komende Janez Nepomuk Mayer in polzelski vikar Anton Trost sta po tej vizitaciji prosila šoštanjsko gospoščino, na katere zemlji je omenjeni križ stal, za dovoljenje za postavitve lesene kapelice.⁶⁰ Odslej je pričelo k tej kapeli, posvečeni sv. Križu, Neži in Jodoku, prihajati toliko romarjev, da je bilo treba postaviti veliko zidano cerkev in jo oskrbeti s številno opremo ter sezidati mežnarjo in z dohodki je bilo mogoče vzdrževati po enega ali celo dva kaplana. V lesenem stolpu sta bila tedaj dva zvonova: 20 stotov in 85 funtov težak zvon ter drugi 85 funtov težak, oba pa je v letu 1756 ulil Gašper Schneider iz Celja.⁶¹ Od pomembnejšega inventarja se tedaj navaja: nov srebrn kelih, srebrn in pozlačen ciborij, 4 relikviariji, med katerimi je dva prinesel komtur Helfenthal iz Rima, eden pa je bil izdelan v podobi monštranca.

Naj na tem mestu navedemo tudi nove podatke o cerkvi na gori Oljki, ki nam jih prinašata vizitacijska zapisnika iz let 1768 in 1776. Zapisnik iz leta 1768 nam navaja, da je vsa cerkev bila zgrajena in opremljena z milodari in da ima poleg glavnega oltarja s križem in kipoma, prenesenim iz stare kapele, pod katerim je v naravni velikosti upodobljena zadnja večerja, še dva stranska oltarja, v sredini pa oltar s krsto, ki jo držita dva angela, in v kateri pod steklom na rdečem žametu leži truplo sv. Teodorja. Relikvije je za cerkev pridobil v Rimu komtur Helfenthal, jih odpeljal na Dunaj ter dal telo svetnika obleči v dragoceno, z zlatom in srebrom okrašeno obleko.⁶² Relikvije so bile nato 3. maja 1767 položene v krsto v cerkvi. Pod cerkveno stavbo je bil urejen božji grob s sedmimi kipi. Vizitacija iz leta 1776 nam pove, da sta bila v letu 1771 urejena zvonika in da sta med drugim bili na njiju bakreni in pozlačeni jabolki s križi. Na listni strani je tedaj stal Marijin oltar, na njem pa pod steklom podoba Marije, nad njo baldahin, ob straneh štiri lesene poslikane piramide, v sredini oltarja pa je stal majhen ta-

bernakelj. Na evangelijski strani je stal stari oltar sv. Križa s kipi Neže in Jodoka. Torej je moral pred tem biti postavljen nov glavni oltar.

Vizitacijo v letu 1768 sta na prošnjo tedanjega komturja Franca Pavla pl. Smitmerja (1766—1783) in v njegovi odsotnosti opravila Karel Sigmund Schrökingler pl. Naidenberg, javni notar in župnik ter dekan konjiški, in Jožef Schrökingler pl. Naidenberg, arhidakonatski komisar goriške nadškofije v Šentjurju pri Celju. Vizitatorja sta predvsem pohvalila prizadevnost tedanjega komturja, ki si je veliko prizadeval za vzdrževanje gospodarskih poslopij, zlasti pa za skrb za cerkev na gori Oljki.⁶³ Vse to pa je bilo seveda povezano z velikimi izdatki, zato ni nič čudnega, da je komtur 18. junija 1771 prosil velikega mojstra na Malti, da mu dovoli prodajo kmetij na Polzeli. V odgovoru navaja veliki mojster pripravljenost dati za to svoj konsens, vendar pod pogojem, da komtur dobi zato dovoljenje tudi od deželnega kneza.⁶⁴ Vizitacijo v letu 1776 pa sta na prošnjo Smitmerja opravila že omenjeni Karel Sigmund Schrökingler pl. Naidenberg in Fran-

Risba komende, njenih dominikalnih posesti in podružnic komendi inkorporirane župnije sv. Marjete na Polzeli (iz vizitacijskega zapisnika 1776 v osrednjem državnem arhivu v Pragi, fond komende Polzele, škatla 831, št. 27)

čišek Ksaverij Prevorsek, javni notar in sindik slovenjebistriškega mesta.⁶⁵

1776. leta je komtur Smitmer polzelsko komendo z vsem pripadajočim za 500 goldinarjev na leto izročil v zakup za obdobje od 1. maja 1776 do 30. IV. 1781 gospodu gradu Šeneka (pri Polzeli) Rajmundu pl. Novaku.⁶⁶ Komendo Polzelo je v letu 1779 komtur Franc Pavel pl. Smitmer prodal iz enakih razlogov, kakor je nekako čez dvajset let bila prodana komenda Melje, vendar je pri prvi ves postopek trajal le leto dni, medtem ko je to pri drugi trajalo kar štiri leta. Komtur je 3. maja 1779 naslovil na cesarico Marijo Terezijo prošnjo za dovoljenje za odprodajo posesti. Po njegovih besedah je bila komenda pred njim prepuščena v gospodarskem pogledu vselej na milost in nemilost vsakokratnega upravitelja ali pa zakupnika, ki sta gledala le na svoj lastni žep, poslopja komende in dominikalno posest pa sta puščala v nemar. Posest je po komturjevih besedah bila vizitirana zaradi velike oddaljenosti od centra reda oziroma velikega priorata le vsakih sto let (kar pa ne držil), zato seveda ni bilo nad posestjo prave kontrole, čeprav bi po pravilih reda vizitacija morala biti opravljena vsakih pet let. Komtur je mnenja, da se v tem pogledu tudi v bodoče ne bo nič spremenilo in zato tudi ni pričakovati, da bo red imel od posesti kaj več koristi, kakor pa jo je imel doslej. Omenja pa tudi, da red nima ugovora zoper nameravano prodajo, vendar jo dovoljuje pod pogojem, da se za kupnino kupi enakovredna posest v avstrijskih dednih deželah.⁶⁷ Dvorna pisarna je komturju zastavila vprašanje o višini kupnine⁶⁸ in komtur je vsekakor dobil dovoljenje za prodajo. 21. junija je dal svoj plačet veliki češki priorat,⁶⁹ 12. julija pa veliki mojster z Malte.⁷⁰

Polzela je bila prodana tedanjemu zakupniku Rajmundu pl. Novaku na osnovi kupoprodajne pogodbe z dne 1. septembra 1779, katere najvažnejše točke bi bile: Komtur oziroma red prodajata kupcu komendo Polzelo z vsemi nepremičninami ter premičninami, pri čemer se izrecno navajajo vsi, na komendi se nahajajoči spisi. Kupnina v višini 17000 goldinarjev se plača v treh obrokih. 2000 ob podpisu pogodbe, 1. septembra 1781 6000 in 1. septembra 1783 preostalih 9000 goldinarjev. S tem datumom preide posest definitivno v roke Novaka, izpolnitev obveznosti pa kupec jamči s svojim gradom Šenekom in Polzelo. Pogodba je določala tudi, da Novak do popolnega odkupa nima pravice do 1000 goldinarjev, naloženih pri deželi Štajerski 1. marca 1772. Novi lastnik je dolžan spre-

jeti tudi vse obligacije, ki so bile vezane na komendo, in med drugim tudi tamkajšnjemu župniku izplačati letno po 70 goldinarjev. Kupnino bo red deponiral in obresti od glavnice gredo do nakupa nove realitete vsakokratnemu komturju, ki do nakupa nove posesti (komende) nosi naslov komturja polzelskega.⁷¹

OPOMBE

1. 1170, marec 19., Lipnica (Gradivo IV, št. 511, str. 260). — 2. (med 1193 in 1220) (Gradivo IV, št. 855, str. 430). — 3. 1245, december 13., Ptuj (Gradivo V, št. 872, str. 412). — 4. H. Pirchegger, Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gülden, Städte und Märkte, München 1962, str. 179; 1229, marec 4. (StUB II, št. 262, str. 359). — 5. Listina o zadevi gornjegrajskega samostana. — 6. 1245, december 13., Ptuj (Gradivo V, št. 872, str. 412) in 1246, Ptuj (StUB III, št. str. 62). — 7. 1262 april 21., Gornji grad (StUB IV, št. 61, str. 40). — 8. 1248 (orig. perg. listina v arhivu frančiškanskega samostana v Gradcu); 1255, februar 21., Braslovče (StUB III, št. 167, str. 247). — 9. 1263, september 12., Celje (StUB IV, št. 116, str. 74). — 10. 1263, september 12., (Celje) (StUB IV, št. 117, str. 74). Fr. Kos (Gradivo IV, št. 927, str. 471) navaja za 12. stol. iz knjige »Liber confraternitatum seccoviensis« Nežo Polzelsko (Agnes laica de Haelnsteine), H. Wiessner pa za čas okoli leta 1280 prav tako Nežo (Agnes. de Helenstain) (MDC V, št. 102, str. 71 in št. 300, št. 187). Medtem ko drugi v registru (str. 460) meni, da gre za Polzelo, pa v regestu k listini (str. 71) »Helenstain« smatra za grad Podjuno (Helenenstein ali Jaunstein), kar bo glede na to, da se listini nanašata na dobrolski samostan (Dobrla ves), pravilno. — 11. Ign. Orožen III, o. c. str. 346. — 12. 1225, februar 21., Braslovče (StUB III, št. 167, str. 247). — 13. StUB IV, št. 116, str. 74. — 14. 1269, november 8., Laško (StUB IV, št. 357, str. 215). — 15. Ign. Orožen III, o. c., str. 23 in 493. — 16. 1229, marec 4. (StUB II, št. 262, str. 358). — 17. Vizitacije z dne 8. julija 1678 v osrednjem državnem arhivu v Pragi (Státní ústřední archiv v Praze = SUAP, fond velikega priorata malteškega reda v Pragi (Archiv velikopřevorství maltského řádu v Praze), škatla 831, št. 14. — 18. J. Mlinarič, Gradivo za zgodovino Maribora, Maribor 1975, I. zv., št. 54. — Začetki reda ivanovcev ali špitalarjev segajo v konec 11. stol., ustanovljen pa je bil z namenom bolniške strežbe in oskrbe križarjev v Jeruzalemu, vendar se je sčasoma vedno bolj ukvarjal z bojem zoper »nevernike«. Na čelu reda je stal domstrno voljeni veliki mojster z osmimi svetovalci, velikimi priorji redovnih provinc. Člani reda pa so se delili v viteze in brate. Po padcu Akkona v 1291. letu so ostanki reda odšli in osvojili Ciper in v boju z morskimi roparji otok Rodos (ok. 1310), kjer so dosegli velik razcvet, zlasti ko so se obogatili z dediščino leta 1311

ukinjenih templarjev. Potem ko so v boju s Turki podlegli, so v letu 1523 izgubili Rodos in veliki mojster se je preselil na otok Malto, po katerem so se ivanovci pričeli imenovati maltezarji (malteški viteški red). 1798 je Malto osvojil Napoleon in red je tedaj izgubil skoraj vso posest in njegova moč in ugled sta pričela usihati. (Der Grosse Brockhaus VI, Wiesbaden 1955, str. 80.) — 19. H. Pirchegger-S. Reichl; Geschichte der Stadt und des Bezirkes Fürstenfeld. Fürstenfeld 1952, str. 17. — 20. M. Kos, Gradivo za historično topografijo Slovenije. Za Kranjsko do leta 1500. I, Ljubljana 1975, str. 265. — 21. Rokopis št. 1648, str. 218 v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu, fond Komenda Melje. — 22. 1323. november 23. (Notizenblatt der Akademie VIII, 1858, str. 406). — 23. H. Wiessner, Monumenta historica ducatus Carinthiae IX, Klagenfurt 1965, št. 489, str. 152. — 24. Kopija listine iz 19. stol. (št. 2194f) v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu. — 25. Orig. perg. listina do 1434, avgust 14. v Pokrajinskem arhivu Maribor. — 26. Ing. Orožen III, o. c., str. 349—350. — 27. Ibidem, str. 351. — 28. Imenjska cenitev 14/183 (Comenda zw Hayllenstein register) v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu (S.a). R. Baravalle, Zur Geschichte der steirischen Masse I (Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark XXIX, 1935, str. 58). — 29. Sod ok. 1050 l = 2 štrtina, torej štrtin okoli 525 (Ibidem, str. 92). — 30. Malo vedro = 16,4 l. — 31. Imenjska cenitev 14/83 za leto 1543 v SLa. — 32. Graška četrt (grazer virtl) = 78,72 l (H. Baravalle, o. c., str. 58). — 33. Ibidem, str. 78. — 34. Ign. Orožen III, o. c., str. 494. — 35. SUAP, škatla 831, št. 2 — 36. Pismo z dne 8. ju-

lija 1579, Gradec (SUAP, šk. 831, št. 4). — 37. Pismo z dne 23. aprila 1580, Strakonice (SUAP, šk. 831, št. 5). — 38. Pismo z dne 20. oktobra 1580 (SUAP, šk. 831, št. 6). — 39. SUAP, šk. 831, št. 7. — 40. Ibidem. — 41. Ibidem. — 42. Dokument z dne 20. marca 1613, Praga (SUAP, šk. 831, št. 8). — 43. SUAP, šk. 831, št. 9 — 44. SUAP, šk. 831, št. 11. — 45. Primerjava pisave kaže na roko Lobkowitza. — 46. SUAP, šk. 831, št. 11. — 47. SUAP šk. 831, št. 12. — 48. »Visitatio commendae Hailstein in Inferiori Styria per mandatum a magno priore comite de Colowrath facta sub commendatore Joane Josepho de comitibus ab Herberstein« (SUAP, šk. 831, št. 14). — 49. »Urbarium der commenda Hailstein in unter Steyer von freyherrn von Gloiach als commendator gemacht 1704« (SUAP, šk. 831, št. 16). — 50. S. Vilfan, Prispevki k zgodovini mer na Slovenskem s posebnim ozirom na ljubljansko mero (16.—19. stol.). Zgodovinski časopis VIII, 1954, str. 41. — 51. R. Baravalle, Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark XXV, 1929, str. 77. — 52. S. Vilfan, o. c., str. 52. — 53. »Visitatio commendae Hailsteinensis 1708« (SUAP, šk. 831, št. 18). — 54. SUAP, šk. 831, št. 17. — 55. Ign. Orožen III, o. c., str. 496 in 497. — 56. SUAP, šk. 831, št. 20. — 57. Ign. Orožen III, o. c., str. 477. — 58. Prim. idem IV, str. 199 do 202. — 59. Prim. idem III, str. 481—482. — 60. Prim. idem III, str. 482—490. — 61. Prim. ibidem, str. 487. — 62. SUAP, šk. 831, št. 27. — 63. SUAP, šk. 831, št. 27a. — 64. SUAP, šk. 831, št. 27. — 65. Ibidem. — 66. SUAP, šk. 831, št. 28. — 67. Ibidem. — 68. Ibidem. — 69. Ibidem. — 70. SUAP, šk. 831, št. 28a. — 71. SUAP, šk. 831, št. 26.

LJUBLJANČANI V SREDNJEVEŠKEM DUBROVNIKU

IGNACIJ VOJE

Čeprav razpolagamo samo s fragmentarnimi podatki, želimo opozoriti na dejstvo, da so ljubljanski meščani od začetka 15. stoletja potovali v smeri proti Dubrovniku in se v njem ustavljali. Več podatkov tudi govori o tem, da je bil Dubrovnik že v 15. in še v večji meri v 16. stoletju trgovsko povezan s slovenskimi deželami.¹ Poglejmo, kdo so bili ti Ljubljančani, s čim so se ukvarjali in kakšne sledove so pustili v virih.

Prvega Lubljančana, ki se je zaustavil v Dubrovniku, srečamo že v začetku 15. stoletja. To je bil Marko, sin Jurija (Marcus Georgii de Lubiana). Vse, kar vemo o njem, zvemo iz ženitne pogodbe (carta dotalia), ki jo je

dubrovniški notar registriral 21. novembra 1419. leta. Marko je bil označen kot »habitator ad presens Ragusii«. Več kategorij je sestavljalo strukturo prebivalstva srednjeveškega Dubrovnika. Prebivalci z oznako »habitatores« so bili po poreklu in po socialnem položaju zelo slikovita mešanica. Razen bogatih italijanskih in drugih tujih trgovcev so mednje sodili tudi mali trgovci, obrtniki in nekvalificirana delovna sila. Mnogi »habitatores«, ki niso bili formalno sprejeti med meščane (cives), so zaradi dolgoletnega bivanja v Dubrovniku sebe imeli za Dubrovčane. Običajno so kot drugi polnopravni Dubrovčani izpolnjevali vse obveznosti do države.